

ÖT DINÁR A SOUVENIR

*D. Juhász Zsuzsáról, a nagybecskereki magyar színház
színesznőjéről – több mint negyven esztendő után*

*„Én láttam a színházat, éreztem, de a színház
néha nem akart észrevenni engem, és ebbe
bele lehet pusztulni . . .”*

BARÁCIUS ZOLTÁN

Még nem találkoztam olyan emberrel, pontosítsunk: vajdasági értelmiségi-vel, aki azt mondta volna, hogy a szabadkai magyar színház, az a „régí”, a topolyai, a zombori és a nagybecskereki magyar színház – az a „régí” – nem törekedett hagyományörzésre, nem vállalta a népszínházi eszményt – ennek mostanság inkább propagandisztikus, mint teoretikus értelme van –, de azok a színházak is lemaradtak sok mindenről, mert mi – mint megmondták – „valamiről mindig lekésünk”. Némelyünket a műsor taszított (népszínmű, operett), sokan a színészeket, rendezőket túlságosan személyteleneknek, szürkéknek látták. De elsorvasztott színházaink múltját általában mindenki becsüli, hangsúlyozzuk a „hervadhatatlan érdemeket”. Meglehet, hogy mindenki mást szeret abból az „aranykorból”: a Brecht-darabokat, a Shakespeare-tragédiákat, az avantgárd próbálkozásokat stb. A színész azonban – ahogyan nagy írónk, Jókai Mór mondta – két sírban nyugszik. Egyik a sírgödör, másik a feledés.

Hozzá kell szoknunk, hogy olyan világban élünk, amely gyorsan feled, amelyben egy „új” színház – a risticire gondolok – születését, színházellenes programját, viszolyogtató dolgokat rezzenéstelen faarccal muszáj tudomásul vennünk. Mert ásatagok, konzervatív szellemi törpék azok, akik azt állítják, hogy színház – milyen nehéz eltérni a múltat! – volt ezen az égtájon a risticíi vurstliattrakciók előtt is. Voltak színészeink. Sokan ugyan rémült balfácánként rohagáltak a színpadon. Néha fancsalinak láttuk a színház költészetét, néha bágyatagon szundikáltunk a nézőtéren. Műkedvelő színészeink azt hitték, hogy az alpáriság is művészi értékkel emelkedhet a színen, de voltak művészeink a múltban is, rájuk színházat, társulatot, programot lehetett építeni.

D. Juhász Zsuzsáról szeretnék szólni – némi elfogultsággal. (Vajon lehet-e mostanság színházról, holtakról elfogultság nélkül szólni?) A színésznő már akkor – az ötvenes években – színészi játékát a naturalizmus és a stílizáltság egybeoltott kettősségével tudta népszerűsíteni Szabadkán és Nagybecskereken.

Angyali ártatlansággal, ha kellett, ördögi elszántsággal, ha kellett, hadakozott a nagybecskereki magyar színház léteért, s most úgy látom, mint egy kimerevített, nagy szemű, keskeny ajkú, pisze orrú mesebeli lényt. Jelképes értelmű volt minden cselekedete a színpadon és azon kívül. Elementáris erővel mozgott egy egész társulatot. Ha lenne abszolút skálánk, Juhász Zsuzsát díjaznám maximális pontszámmal. Letört, amikor megtudta, hogy színházát megszüntetik. De gyorsan összeszedte magát, és azt mondta:

– Megyek, megölöm az úristent!

*

Nem tudom, pontosan értelmezek-e, ha leírom: Juhász Zsuzsa értelmiségi családban született Nagybecskereken 1926-ban. Édesapja, Juhász Ferenc sokáig a *Torontál* című újság munkatársa volt (újságíróként dolgozott Nagyváradon is). Már 1919-től görcsösen, nagy-nagy lendülettel szervezte újjá, naggyá, tömegessé a bánáti magyar műkedvelő mozgalmat. Tanulmányokat is publikált: régészeti, néprajzi és történelmi tárgyúakat. Nejét, Magyar Piroskát is bevonta a színházi világ bűvkörébe. Leányuk, Zsuzsa a gimnáziumi érettségi vizsga után beiratkozott a zágrábi egyetem német tanszékére, ahol három évig végzett tanulmányokat. A német irodalom mellett angol nyelvet és filozófiát is tanult. De Zsuzsa nem akarta befejezni a tanulmányait, mert számára elviselhetetlen volt a valóság. A színházban álmodozni is lehet. A színházban nem maradhat magára az ember. A színház mindig valami többnek, másnak a jelképe. Mérged, dühöd a színen az erkölcsiség ösztönös önvédelme, mondta. Nem lett mégsem „közkívánatra” színész, szülei, barátai eltanácsolták a színpadtól. Az akarással áramoltatta át magát, megbízhatósággal oldotta meg feladatait, s akkor volt boldog, ha a színház – megírta egy glosszájában – úgy működött, mint azok a mesék, amelyekkel az embereknek megkönnyítjük a halálos végű életet.

A halál árnyékát mindig maga mellett érezte.

A BEGA-PARTI SIRÁLY

Nagybecskereken 1951-ben a városi népbizottság engedélyével megalakult a Madách Színház. Juhász Ferenc, a társulat „mindenese” – Zsuzsa édesapja – az 1908-ban először bemutatott színjátékot, *A tanítónőt* tűzette műsorra, egy ellentmondásos szerző ellentmondásos darabját. A rendezéssel az akkor már betegeskedő Nyáray Rezsőt – ahogyan az öreg színészt becézték: Rudi bácsit – bízták meg. A falusi életképhez Rudi bácsinak megvolt a szereposztása. Zsuzsa édesapja tiltakozott, nem tartotta tehetségesnek a leányát. Zsuzsa szíve

nagy, de a többi? Sohasem lesz képes kilépni korlátozott és kényszerű egyediségéből, mondta Juhász Ferenc. Végül beadta a derekát.

Mit várt a rendező Juhász Zsuzsától, Tóth Flóra megszemélyesítőjétől? Magasan fölébe kell nőni egy magyar falunak, egy társadalomnak ebben a drámában. Már az első próbákon az embernek az az érzése támadt, hogy Zsuzsa Tóth Flóra álarca mögött önmagát adja, s a legszívesebben azonnal elrepülne egy eldugott, sáros magyar falucskába. Felvenné a harcot a krakéler „urakkal”, szolgálókkal, az évszázados magyar átkokkal.

Tóth Flóra a magyar Sirály? De a magyar sirály, szegényke, nem repkedhetett olyan magasan, mint Csehov madara. A magyar sirályt lelövik. Kaland a vadászaton. A magyar sirálynak nincs horizontja, hatalmas udvara. A trágyadombra zavarják egy furkósbottal, ahol letörik a szárnyát. A legjobb esetben a magyar sirály átrepüli a kerítést, és eltűnik a végeláthatatlan pusztaságban. De marad egy rossz éghajlatú világban, mert a sirály nem vándormadár.

Tóth Flóra/Juhász Zsuzsa ösztönösen védekezett, és ösztönösen támadt. Megírták: „A magvetőnek született Bródy Sándor önmagával szemben sok »slendrián« tettet követett el.” A tanítónő sem hibátlan mű. Az előadás kapcsán esetleg egy kivételes tehetségű színésznő, Tóth Flóra megszemélyesítőjének a neve kerülhet be a recenzens noteszába. Be is került: Belgrádban, Zágrádban, Szabadkán. Mindenütt, ahol a nagybecskereki társulat az előadást színre vitte.

Az előadást a *Magyar Szóban* Herceg János, a *7 Napban Színházzjáró* Jeromos és Majtényi Mihály méltatta. Sok helyütt azt olvastuk, hogy az emberi helytállás variációit láttuk. A falubeliek saját fontosságitudatuk-önértékük növelése érdekében megtagadják a betolakodót. Tóth Flóra „ördögüzés” – magyar módra – áldozata.

Zsuzsa a megaláztatások ellenére úgy uralkodott a színpadon, akár egy királynő, akitől ellopták a koronát, a palástot, de a tartása megmaradt. Túlnőtt mindenkin. A társulatnak volt egy színésznője, de a színésznőnek nem volt társulata, sajnós. A színpadon gyakran Zsuzsa életfilozófiája – „nem adom meg magam” – érvényesült, nem Bródy Sándoré vagy Tóth Flóráé. Él, ha tudsz, ha akarsz. Mondj igazat, ha tiszta akarsz maradni. A mi Tóth Flóránk emelt fővel hagyta el a színpadot, s az ajtónál – rövid gondolkodás után – keresztet vetett.

„... a szoba már derül, de igazán naps csak akkor lesz, amikor a tanítónő bejön. Mintha ajtót nyitván, vele együtt özönlének be a nap” – írta Bródy Sándor. (Zsuzsára gondolt?) Az álmos világba „beözönlött” a karcsú színésznő, s aztán gyorsan elvitték Szabadkára, ahol kibillentették egyensúlyából, ahol szabad szellemisége már nem érvényesülhetett olyan elementáris erővel, mint szülővárosában.

Elment vele az élet, mint Tóth Flórával.

MEGHÖKKENTŐEN TEHETSÉGES

A szabadkai színház műsora az 1951/52-es évadban: Drago Gervais: *Sok hűhő egy szobáért*, August Strindberg: *Júlia kisasszony*, Szirmai Albert: *Mágnás Miska*, Bogdánfi Sándor: *Vass Péter*, Komor Gyula–Stefanidesz Károly: *Aladár nem számár*, Machiavelli: *Mandragora*, Indig Ottó: *Ember a híd alatt*, Molnár Ferenc: *Játék a kastélyban*, Kálmán Imre: *Marica grófnő*, Hunyady Sándor: *Pusztai szél*, Carlo Goldoni: *A legyező*. A színházban Sántha Sándor, Mammuzich István, Garay Béla, Pataki László és Virág Mihály rendezett. Hatodik évadját kezdte és zárta a magyar társulat. Vegyes értékű és színvonalú előadások születtek. A rendezők a drámairodalomból jobbára a legkézenfekvőbbeket emelgették ki és tartották érdemesnek arra, hogy bemutassák a színházukat lassan-lassan megszokó nézőknek. 1951-ben már némileg kiformalódott az a sajátos műsorrend, amely a vidéki színházakra jellemző volt. A színházat munkásoknak, parasztoknak, diákoknak és az értelmiségieknek ajánlották.

Zsuzsát nem „szerepre” szerződtették. Az ember most azt gondolhatná, hogy a színésznőt azonnal „beiktatták” a szabadkai *Tanítónő*be. De a művészeti vezetőség nem bízott Zsuzsa teherbíró képességében. Olyasmit mondtak, hogy a színésznő Nagybecskerekén úgyszólván partnerek nélkül debütált. A szabadkai előadásban azonban alapító tagok, „sztárok” szerepelnek, gyors akklimatizálódási tehetséggel valószínűleg Zsuzsa még nem rendelkezik. (A szabadkai előadásban 1951-ben R. Fazekas Piroska alakította Tóth Flórárt.) Azt rögtön észrevették, hogy Zsuzsa apró fintorokkal, hanghordozásával mélyebb tartalommal tudja felruházni még a banalitásokat is, de – várjunk. A fogadtatás tehát rezervált volt.

Szabadka mégis rácsodálkozott a nagybecskereki színésznőre. Meghökkenően tehetséges, mondták sokan – és visszafeleselő, mondták a színházban. Nem bukott bele a szerepeibe, habár akkori lehetőségeit sokban túlnövő feladatot tulajdonképpen nem is kapott. A friss öröm annyira lefoglalta Zsuzsát, hogy csak nagy későn vette észre: a szabadkai színházban skatulyába akarják zárni, legyél butuska, csacska, s a többit hagyd a mi nagy művészeinkre. Nóráról, Desdemonáról, Izoldáról ne is álmodozz. Zsuzsa magára maradt. El is szigetelődött a többiektől, de nem tiltakozott. Csendesen meghúzta magát a próbaterem vagy a színpad legsötétebb sarkában, s elátkozta ezerszer is azt a pillanatot, amikor elhagyta szeretett szülővárosát. Ha elmozdult a helyéről – mint egyszer már említettük –, „visszafeleselt”. Például a szemére vetette a színházi vezetőknek, hogy miért tűznek műsorra olyan darabot, mint amilyen a *Piros bugyelláris*.

Várt. Hátha elkezdődik valami. Az *Aladár nem számár* című mesedarabban statisztált. A *Mandragorában* Lucrecia. Az előadás mindössze hétszer „ment”. Sulhóf József észrevette: „Juhász Zsuzsa a fiatal feleség szerepében nagyon jó, csak a harmadik felvonásban még kihívóbban, felszabadultabban kell meg-

játszania az átalakulást (*Magyar Szó*, 1952. január 21.). Indig Ottó *Ember a híd alatt* című színjátékában Zsuzsa végre szerepet kapott a rendezőtől, Pataki Lászlótól. Színházcsoport Jeromos (Hock Rudolf) az előadás után a *7 Napban* megírta: „Juhász Zsuzsának ez az első szerepe, amelyre módszeresen készült. Úgy látjuk, hogy ez a tehetséges fiatal erő beváltja a hozzáfűzött reményeket. Alakítása mély és emberi volt. Impresszív játéka minden jelenésben közvetlenséget sugárzott és meggyőzte a nézőket, hogy rákészült a legigényesebb színpadi feladatra, a drámai monológra. Sikere nagy és megérdemelt” (1952. III. 16.). Kolozsi Tibor a *Magyar Szóban* emlékezett meg Zsuzsáról: „Volt két olyan szereplő, aki valósággal vitte a darabot magával ragadva mindenkit. Az egyik, akiről elsősorban meg kell emlékezni, Juhász Zsuzsa, akinek tehetsége mindinkább kibontakozik, s ez különösen megnyilvánult ebben a testére szabott szerepben. Talán az első felvonásban még nem volt ízig-vérig pesti lány, de ahogy előrehaladt a darab, mindinkább a központba került, szavával, mozdulataival mindinkább betöltötte a színpadot, hogy végül a harmadik felvonásban a fotóján ülve monológjával eljusson a csúcra, ahol minden mozdulatával, minden kis hanglejtésével még fokozni tudta a dráma feszültségét” (1952. március 10.).

Az első siker után a színészt el akarták dugni. Hunyady Sándor *Pusztai szél* című drámájában már epizódszerepet osztott rá a rendező, Pataki László. Színházcsoport Jeromos azonban akkor is felfigyelt a színésznőre: „Juhász Zsuzsa mint cigánylány élvonalbeli színészhez méltó gonddal formálta meg kis epizódszerepét” (*7 Nap*, 1952. május 25.). A *Magyar Szóban* Kolozsi Tibor vette védelmébe: „Juhász Zsuzsa szép példát mutatott arra, hogy élvonalbeli színész is alakíthat epizódszerepet s egyúttal új oldaláról mutatkozhatott be a cigánytáncával” (1952. május 17.).

Kolozsi Tibor a *7 Napban* (1952. június 22.) – Zsuzsa akkor már menőfélben volt – színészportrét közölte a színésznőről. Megállapította, hogy Zsuzsa fiatal és tehetséges. Szertelen. Öntudatos. Meg lokálpatrióta. Egy kicsit ez, egy kicsit az. Zsuzsa akkor már többet beszélt a nagybecskereki magyar színházról, mint a szabadkairól. Beszélt Nyáray Rezső érde-meiről is.

„Olyan merev voltam, mint a tuskó – nyilatkozta – az első próbákon. Rajtam kívül egyedül ő hitt bennem. Az édesapám csak ennyit mondott: »Ne haragudj, tudom, hogy szereted a színházat, de olyan tehetségtelen vagy, édes leányom, mint a bűn!« Aztán odaszólt az édesanyámhoz: »Ezt a leányt többé nem szabad felengedni a színpadra.« A mi aranyos Rudi bácsink azonban más véleményen volt. Csak úgy vállalta el *A tanítónő* rendezését, ha én játszom Tóth Flórát . . .”

Örömmel szabadult rá a szabadkai színházra – mesélte nekem –, még nagyobb örömmel távozott onnan. A sajtó szerette, de Zsuzsa mégis csalódottan csomagolt. A város nem szerette igazán színházát. Abban az évadban a legnagyobb sikere a Marica grófnőnek volt; az értékesebb előadások nem érték el a tizedik reprízt sem. Színházi újjászületésről szó sem lehetett, esély sem adatott a „másként gondolkodóknak”. Zsuzsa pedig reformot sürgetett, utálta a szakma dilettánsait. A színház több, mint munkahely és operett, mondta. A társulat szeretett volna gyorsan megszabadulni tőle, s ezzel csak megkönnyítették Zsuzsa számára a búcsút. Hazarohant. Édesapjához, színházához. Férjhez ment egy zágrábi orvoshoz, Dürriegl Theodorhoz. Szabadka nem volt több, mint egy mély álom, túladagolta az altatót. A szabadkai színházat nem tudta megszeretni. A „buzgó mócsing”-októl nem lehet abban a színházban megmozdulni sem. Szörnyű az, ha egy színház estéről estére hazudni akar a nézőinek, mondta.

A SZÍNHÁZÉRT MINDENT

1953 őszén Nagybecskerek hivatásos magyar színházat kapott, magyar társulatot, amely a Toša Jovanović Narodno pozorište – Népszínház épületében, színpadán működhetett. Én a színházért mindent adok, mindenemet, mondta Zsuzsa az első összejövetelen. Tizennyolc színész várta a munkafeladatokat a próbateremben. Mindent elhittünk a Szabadkát is megjáró színésznőnek. Vége a dilettáns éveknek, hangsúlyozta. Sok-sok önfegyelemre lesz most szükség, unalmas gyakorlásra, szellemi, valamint fizikai erőfeszítésre. Az „öregek” hümmögtek, mi, fiatalok – lelkesedtünk. Zsuzsa lett a mi szellemi vezérünk. A vágyakozás és a megvetés ambivalenciájával szólaltatta meg szövegeit. A tartása sohasem volt szemérmes vagy belenyugvó a dolgok megváltozhatatlanságába. Úgy tűnt, hogy mindent ki akar beszélni magából, mindent meg akar mutatni lényéből, ám ugyanakkor az embernek az az érzése is támadhatott, hogy valamivel, a nagy „emberi titkokkal” mégis adósunk maradt. Minden szerepében tragikusan-komikusan jellemzett, mintha a világ képébe szerette volna vágni életszemléletét: „Bohóc vagy, te élet, komédiás, én ugyan nem veszek komolyan. Látod, megmutatlak az embereknek, de ezt te nem érdemled meg tőlem, még kevésbé a színháztól!”

Friss emlékkép Heltai Jenő *A Tündérlaki lányok* című színjátékának bemutatója, s emlékezetes élmény – most már Dürriegl – Zsuzsa cserfes Sáríkája, a pesti úriház eladó leánykája, aki a legszívesebben tótágast állva fogadná a gavallérokat, a kérőket. Mozgása arról árulkodott, hogy semmilyen ügyet sem támogat. Önállóan szeretne repdesni Budapest utcáin. Ha vénlány marad, akkor vénlány marad – na és, mi van akkor? Néha nekigyürkőzött, hogy elmondja véleményét a dolgokról, s aztán megvetően legyintett egyet, és

elhallgatott. A zongorához menekült. Klamm, klamm. Beviharzik az életbe, s aztán visszavonul az odújába.

A nagybecskereki hivatásos magyar színház első bemutató előadása vegyes fogadtatásban részesült. A recenzensek szegény Heltai Jenőn verték el a port, és természetesen a „rendszer ellenségén”, a „magyar nacionalistán”, Juhász Ferencen, Zsuzsa édesapján. Korom Tibor Zsuzsát sem kímélte. Szemelvény: „D. Juhász Zsuzsa aprólékosan kidolgozva és őszinte átéléssel hozta színre Sárrikát, a magát naivnak mutató, de az érett nő ravaszságával operáló legfiatalabb Tündérlaki lányt. Helyenként azonban közelebb állt Péterpusztához, mint Pesthez” (7 *Nap*, 1953. november 1.).

Az erényét taposta a sárba a tájékozatlan recenzens. Mi, valamennyien, felkapaszkodott péterpusztaiak vagyunk, ezt illik tudni. Zsuzsa „aprólékos gonddal” figyelmét erre is kiterjesztette. Péterpusztai lényé tudatos volt, Sárrikájával sejtette-jelezte azt (is), hogy a Berg család valamelyik távoli vagy közelebbi őse savanyú bort mért valahol a magyar ugaron.

David Belasco *Pillangókisasszony*ának színrevitele nagyvonalú gesztus volt közvetve a színház és közvetlenül Juhász Ferenc részéről. Az érzékeny szerelmi történet – érzékeny epikedésekkel – amolyan abszolút bukás lehetett volna, ha Cso-cso-szán szerepét a rendező nem osztja Zsuzsára. A híres opera, a *Butterfly* librettója – eredetiben a színen. Ebben a műben minden banálisán egyszerű, újszerűséggel aligha hathatott a nézőre, de Zsuzsából újból feltörték a gátlástalan érzések, nyíltan – néha mégis visszafogottabban – vallott szívügyekben. Most már szorongani, félni is láttuk a színpadon, többször messze túllépett a színpadi szituáció logikai és racionális határain. Elsősorban ember volt: a ráción túli belső világ ábrázolásával.

A recenziókból: „Cso-cso-szán, a tragikus sorsú géjsa D. Juhász Zsuzsában kétségtelenül tehetséges tolmácsolót kapott. Ez a szerep komoly próbára teszi a színészt, mert a kedélyállapotok és érzések egész sorát kell érzékeltetni. Tehetségét elmélyüléssel egészítve ki, D. Juhász Zsuzsa megrázó erővel, művészi és lélektani pontossággal ábrázolja a boldogtalan *Pillangókisasszonyt*. Szerepét árnyalatfinom lélekrezdülésekkel megérlelte magában. Alakítása azok közé tartozik, amelyek az ember emlékezetébe vésődnek (K. T. 7 *Nap*, 1953. XI. 20.). S. P. (*Magyar Szó*, 1953. XI. 28.) méltatásából: „A *Pillangókisasszony* előadásában különösen Juhász Zsuzsa magas színvonalú művészi játékát kell megemlíteni – Juhász Zsuzsának sikerült Cso-cso-szán érzékeny polgárkisasszonyokat megríkátó giccses figurájába életet lehelni.”

Nem szerepelt Nušić *Megboldogultjában*, Dario Nicodemi *Vakarcs* című vígjátékát megrendezte, „element” mellette a *Sárga csikó* című népszínmű, Miller *Édes fiaim* című drámájától is távol maradt, a *János vitéz* sikerében sem osztozott. Végül a társulat legrangosabb előadásában, Kodolányi János *Földindulás* című drámájában – pontosabban: parasztdrámájában – Julit tolmácsolta. Erről a kiváló előadásról a vajdasági magyar sajtóban egy sorral,

egy betűvel sem emlékeztek meg az elvtársak. (Szolgabeszűt.) A színházat a végrehajtó bizottságok, népbizottságok már leírták, lesöpörték az asztalról. A *Földindulás* a „megállított pillanatok” varázsával hatott. A mű rengeteg „magyar” problémát vet fel. Vádirat egy olyan társadalom ellen, amely a magyar falut a pusztulásba taszítja.

Zsuzsa „népi öltözékben” Boros István vállára borulva? Mintha egy füredi bálból hazatérően a szépségkirálynő, egy dáma elvegyülne a tarka tömegben. Mégis tudott látomásos színházat élénk varázsolni minden mozdulatával, hangsúlyával. Ez a Juli az álmában születhetett meg. A színpadon nyoma sem volt groteszk játéksztílusának. A magunk sorsa felett kesergett, sírt-zokogott ez a Juli, s mi tudtuk, hogy mi fáj oly nagyon neki. Elvesztette a magyar társulatot. Édesapját brutálisan elmozdították a művészeti vezető posztjáról, már nem is rendezhetett.

Színésznőnk megírta cikkét a *7 Napban* (Szabad nekem is hozzászólni, 1954. május 1.). Megemlíti, hogy még a súlyos gazdasági helyzet sem teszi indokolttá a magyar és a román társulat megszüntetését. Leírta azt is, hogy a végrehajtó bizottság ülésén elhangzott vélemények között volt néhány határozottan rosszindulatú, sőt cinikus is. A cinikus ember pedig, sajnos, mindennek csak az árát tudja csupán, az értékét nem tudja semminek. S ez már azért is szomorú, mert néhányan felelőtlen kijelentésükkel egy város vagy talán egy egész országrész magyar ajkú polgárainak színháza alatt fűrészelik ketté a lehetőséget. **Lelkük rajta!**

Nem vesztette el önbizalmát. Megírta cikkében, hogy a társulat előtt csak egy út áll: dolgozni. Dolgozni tovább, mintha mi sem történt volna. Még több bemutató előadást, és vállalni a vidékjárást. Dimitrijević Lusztig Mara, akinek sikerült megóvni színházát, a topolyait a végveszélytől egészen 1960-ig, válaszában megállapítja, hogy nem kellett volna színházat alapítani ott, ahol nem volt meg minden lehetőség, s a nagybecskereki társulat nem azért szűnik meg, mert magyar. D. M. engedelmes, megtűrt közkatonája volt a rendszernek. A Juhász családról ez nem mondhattatott el. A társulattól csak egy színész – Boros István – tagosodott be a KP-ba.

VEGETÁLÁS, VESZTETT ÉLETKEDV

Az új évadban a társulat félhivatásos státusban dolgozott, s Zsuzsa levelének szellemében még a vidékjárást is vállalta. Még egy évig együtt maradhattunk, habár néhányan távoztak a városból. A szellemi vezérünk Zsuzsa lett. Szervezett, rendezett – nagyjából sikerrel –, szerepelt, és szikrázó dialógusokat folytatott az üléseken a színház gyors halálát elősegítő magyar janicsárokkal.

Zilahy Lajos *Zenebohócok* című színjátékában átkerékpározott a színen. Vastaps ezért a villanásért, ezért a munkavállalásért. Még az *Amít az erdő*

mesél című borzadályba is bemerészkedett. Braun István *A Magdics-ügy* című drámájában a régi. Ebben a „szocialista drámában” valóban sikeres alakítást csak Zsuzsa nyújtott. Prológot mond Goldoni *A hazug* című vígjátékában. Bernard Shaw *Pygmalion*jában – a rendező, Lányi István *A tanár urat megleckéztetik* címmel vitte sikerre a darabot – megint valami másnak a jelképe, többnek, izgalmasnak. A recenziókból: „Juhász Zsuzsa kvalitásai Elisa szerepében helyenként olyan művészi színvonalat értek el, amelyben valóban megelhelhettük Shaw szellemét. Könnyed, természetes, hihetetlenül emberi volt, ezért apróbb túlzásait szívesen elnézte neki az ember (L aláírással, 7 Nap, 1955. III. 27.). V. G. írása a *Magyar Szóban* (1955. III. 20.): „Az Elisa virágáruslányt alakító D: Juhász Zsuzsa szinte szemünk láttára alakult át kis vadócból dámává. Igazi elemében volt, s felfelé ívelő játéka csak az utolsó jelenetben vesztett eredetiségéből.”

Érdekes, gondoltam akkor olvasás közben. A recenzensek mindig azt marasztalják el, ami nekem – engedjenek meg nekem egy csöppnyi szubjektivitást – ördögien tetszett, amiben én azt a „valami más” éreztem, láttam, ami valahogy pimaszul kihívó volt az ötvenes években. Maradéktalan tökéletességgel hívta Zsuzsa életre Elisát, hangjának burjánzásában gazdag színskálát vonultatott fel. Tudta, hogy ez a búcsúszerepe. Az utolsó előadás után összevakarta az asztalon a sminkjét, hóna alá csapta a törülközőt, szappant, vazelint, és azt mondta:

– Gyerünk, Zoltán, megyünk a színház elé. Eladjuk ezt a kacsatot, és berúgunk. Elvtársak és elvtársnők, gyászmagyarok: öt dinár a souvenir!

Nevetett és könnyezett. Nem lesz több belerajzolás a színpadi alakok mögé. Elsorvad a gesztus nyelve. Már nem lesz sem kedveskedő, sem elutasító. Elment, a szülei Zágrábba távozott. A *Magyar Szó* Jó reggelt rovatában évekig érdekes, színes jegyzeteket publikált. (Nyelvezete csípős volt.) 1976-ban hunyt el, mindössze ötvenévesen. A magánélete is olyan rövid volt, mint színházi tündöklése.

*

Nyers volt az utolsó napokban, megsértették emberségében, magyarságában. Emberi érettsége, tapasztalata már nem érvényesülhetett a színpadon. Hívták szerb színházakba, de a világ, az emberek alávalósága örökre elhallgattatta Zsuzsát. Néha-néha visszatért szülővárosába, fellépett a Madách Színház jubileumi rendezvényein. Szavalt és prózát mondott. Az évek persze felhígtották színei élénkségét. „Nincs már miből meríteni – mondta egy alkalommal –, mert hiszen öt dinárért eladtam a souvenir, emlékszel?”

Vevőket azonban a souvenirre nem találtunk.

D. JUHÁSZ ZSUZSA SZEREPEI, RENDEZÉSEI 1951–1955

Bródy Sándor: *A tanítónő* (Tóth Flóra, Madách Színház, Nagybecskerek, 1951), Komor Gyula–Stefanidesz Károly: *Aladár nem számár* (Tündér, Narodno pozorište–Népszínház, Szabadka, 1951), Nicolo Macchiavelli: *Mandragora* (Lucrecia, Narodno pozorište–Népszínház, Szabadka, 1952), Indig Ottó: *Ember a híd alatt* (Ágnes, Narodno pozorište–Népszínház, Szabadka, 1952), Hunyady Sándor: *Pusztai szél* (Cigánylány, Narodno pozorište–Népszínház, Szabadka, 1952), Molière: *A képzelt beteg* (Toinette, Madách Színház, Nagybecskerek, 1953), Anday Ernő: *Pusztai virág* (Éva, Madách Színház, Nagybecskerek, 1953), Heltai Jenő: *A Tündérlaki lányok* (Sárika, „Toša Jovanović” Narodno pozorište–Népszínház, Nagybecskerek, 1953), David Belasco: *Pillangókisasszony* (Cso-cso-szán, „Toša Jovanović” Narodno pozorište–Népszínház, Nagybecskerek, 1953), Dario Nicodemi: *Vakarcs* (Scampolo/rendezés, „Toša Jovanović” Narodno pozorište–Népszínház, Nagybecskerek, 1953), Kodolányi János: *Földindulás* (Juli, „Toša Jovanović” Narodno pozorište–Népszínház, Nagybecskerek, 1954), Miroslav Feldman: *Sötét idők* (rendezés, Madách Színház, Nagybecskerek, 1954), Zilahy Lajos: *Zenebohócok* (Elvira, Madách Színház, Nagybecskerek, 1954), Géczy István: *Amit az erdő mesél* (Zsuzsika, Madách Színház, Nagybecskerek, 1954), Braun István: *A Magdics-ügy* (Erer Magdics, Madách Színház, Nagybecskerek, 1955), Carlo Goldoni: *A hazug* (Prolog, Madách Színház, Nagybecskerek, 1955), Bernard Shaw: *A tanár urat megleckéztetik/Pygmalion* (Elisa Doolittle, Madách Színház, Nagybecskerek, 1955), Ljubinka Bobić: *Blo család* (rendezés, Madách Színház, Nagybecskerek, 1955).